

УДК 504.4

О.В. АНГУРЕЦЬ, Дніпропетровська обласна екологічна асоціація “Зелений Світ”, м. Дніпропетровськ, Україна

ДНІПРО. ЧАС ЗАМИСЛИТИСЯ ПРО МАЙБУТНЄ

Зроблено огляд ситуації, пов'язаної з сучасним станом р. Дніпро та її басейну. Окреслено головні проблеми функціонування ріки. Викладено позицію громадських та наукових кіл до визначеної проблематики. Зазначено недоліки державного управління і контролю в галузі використання та охорони водних ресурсів. Розглянуто перспективи розвитку рекреаційного та туристичного потенціалу р. Дніпро.

Ключові слова: Дніпро, антропогенне забруднення, евтрофікація, рекреаційний потенціал, туризм, Дніпровські пороги, водні ресурси, громадська рада.

Вступ

Безумовно, для великої кількості земляків, також як і гостей, наша країна асоціюється з потужною та щедрою рікою Дніпро. Басейн Дніпра займає більше 48% території України. Не тільки економіка, а й культура, національна самоідентифікація українців тісно пов'язана з головною водною артерією нашої Батьківщини. Невипадково, що для більшості представників української діаспори за кордоном колишня Батьківщина асоціюється саме з Дніпром. Унікальний запис шуму Дніпровських порогів, зроблений ще за їх існування, став великою цінністю для людей, які пам'ятають звідки вони родом та де їх історична колыска.

Зараз ми є свідками того, що велика й могутня ріка дуже хвора. Ми жадібно, без особливих роздумів десятиріччями відбирали у неї те, що створювала природа багато тисячоліть. Настав час замислитися, що відбувається з Дніпром, наскільки його вистачить,

які плани будувати на майбутнє. Ідеологія сталого розвитку каже нам, що ми не в праві відбирати ресурси у майбутніх поколінь, не запропонувавши чогось натомість. Наші нащадки мають шанс отримати пам'ять про Дніпро лише у вигляді історичних фото, відео документів та міфічних спогадів. Саме тому ми маємо поставити на порядок денний жорстке питання - як нам бути з головною рікою України?

Приємно відмітити, що зазначена проблема турбує не тільки широку громадськість, а й наукову спільноту. Інститут проблем природокористування та екології НАН України, та особисто директор інституту, член-кореспондент НАН України Шапар А.Г. неодноразово підіймали проблематику р. Дніпро як у наукових статтях, так і в популярній пресі [1-3].

Зробимо короткий огляд, які ж саме проблемами загрожують Дніпру.

Антропогенне забруднення

Значна кількість підприємств видобувного, переробного та енергетичного сектору, а також сільськогосподарських угідь розташовано в басейні Дніпра. Рівень забруднення навколишнього середовища з боку промисловості залишається неприйнятно високим, що безпосередньо та опосередковано впливає на стан р. Дніпро. Наведу декілька ілюстративних даних.

Згідно статистичних даних близько 900 тис. т забруднюючих речовин щорічно потрапляють до водних об'єктів басейну Дніпра.

Більш ніж 1300 полігонів та інших місць розташування чи поховання відходів знаходяться в басейні ріки. Майже 282 млн м³ неочищених стічних вод скидають в Дніпро тільки три міста – Дніпропетровськ, Запоріжжя та Київ. Кількість аварійних скидів може сягати 250 за рік. Загалом з промисловою метою щорічно використовується близько 38 млрд м³ води русла р. Дніпро.

Окремо можна виділити забруднення радіонуклідами, пов'язане з розташуванням Чорнобильської, Рівненської та Запорізької АЕС, а також великої кількості інших “радіоактивних джерел” в басейні р. Дніпро.

© Ангурець О.В., 2013

Евтрофікація

Зменшення проточності, зростання площі мілководних ділянок, надмірне потрапляння біогенних речовин з сільськогосподарських територій та підвищення літніх температур призвели до катастрофічного щорічного “цвітіння” Дніпра практично на всіх ділянках ріки. Зазвичай сезонним “цвітінням” охоплено від 65-70% до 90-95% акваторії водойм. Джерелом харчування для ціанобактерій, взривне розмноження яких і викликає “цвітіння”, стає перш за все змив мінеральних добрив із сільськогосподарських полів і

тваринних комплексів, а також вміст синтетичних миючих засобів (СМЗ), які містять фосфати, в стічних водах. Забруднення органічними речовинами призводить і до масового розвитку деяких водних грибів, зокрема що належать до класів фікомицетів, аскомицетів і базидіомицетів, а також дріжджів. Окрім сапрофітів водні гриби р. Дніпро представлені також паразитами. Один з найвідоміших із них – рід *Saprolegnia*. Представники цього роду паразитують на ракоподібних, рибах та їх ікрі.

Скорочення біорізноманіття та спрощення екосистем

За оцінкам експертів в басейні Дніпра вже втрачено не менше 80% природних екосистем. Середня течія Дніпра до зарегулювання нараховувала біля 50 видів цінних риб, зараз залишилося 37. Серед зниклих такі промислові види як осетер, чорноморський оселедець, шип, білуга звичайна. Сотні видів рослин та тварин стали рідкісними внаслідок втрати середовищ існування. Вони

потрапили до червоних списків МСОП, Європи, України, Бернської конвенції [4-5]. Постійно триваюча забудова прибережної території, недотримання режиму водозахисних зон призводить до прогресуючої деградації природних екосистем. Затоплення Дніпровських порогів взагалі зруйнувало унікальні ландшафти, аналогів яким практично немає в світі.

Підтоплення територій

Створення водосховищ спричинило перетворення понад 700 тис. га багатих на чорноземі луків на заплави та порушені землі. Внаслідок створення штучних водосховищ, каналів, гребель тощо, а також замулення малих річок і втрати ними дренажної здатності ми є свідками підтоплення в середньому 600 сільських населених пунктів і близько 150

тис. га сільгоспугідь. Зона підтоплення також формується навколо шламовідстійників та хвостосховищ, на які “багата” територія басейну р. Дніпро. Шламовідстійники та хвостосховища, які виникли внаслідок активної добувної діяльності, відповідальні також за сольове та в деяких випадках, радіонуклідне забруднення підземних і поверхневих вод.

Зміна гідрологічного режиму

За останнє сторіччя басейн р. Дніпро зазнав кардинальних змін. Зарегулювання стоку середніх та малих рік, а головне, створення каскаду Дніпровських водосховищ і будівництво 8 ГЕС в руслі Дніпра призвело до суттєвих змін режиму головної водної артерії України. Загалом в басейні р. Дніпро було створено 564 водосховища загальною площею 775,6 км² та обсягом 46,2 км³. Потреби господарювання середини ХХ сторіччя вимагали багато дешевої енергії та великих обсягів зрошувального сільського господарства. Зараз Україна незалежна держава, яка стикається із великими екологічними проблемами, які значною мірою залишилися в спадщину від СРСР. Ми маємо негативну демографічну

динаміку, багато промислових об'єктів, які потребують переоснащення та модернізації, а також дефіцит рекреаційних ресурсів для більшості мешканців центральної та східної України.

Можливо, Україні вже час відходити від образу ресурсного джерела для сусідніх країн. Потужний рекреаційний та туристичний потенціал держави більше відповідає викликам сьогодення. Дніпро може стати не тільки джерелом різноманітних ресурсів для промисловості, а й туристичною перлиною для співвітчизників та гостей України. Такі природні місця як Самарські плавні, Самарський бір, приорілля тощо залишаються острівцями дикої натуральної природи, характерної для

нашої місцевості, які є потужним рекреаційно-туристичним ресурсом. А відродження Дніпровських порогів взагалі може стати подією світового рівня, яка буде мати важливе історичне, наукове та рекреаційне значення.

Всі ці умови та проблеми вимагають нового погляду на роль Дніпра в господарстві країни.

Аналіз державного управління і контролю в галузі використання та охорони водних ресурсів виявив неефективність багатьох діючих інструментів. Зокрема, “Національна програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води”, затверджена Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1997 року №123/97-ВР, по суті завершилася без будь яких відчутних результатів. Натомість було розроблено нову “Загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну р. Дніпра на період до 2021 року” [6]. Ніякої оцінки виконання попередньої програми, аналізу стану досягнення поставлених цілей та широкого громадського обговорення документу не відбулося.

Існуюча Басейнова рада р. Дніпро має також активніше долучитися до широкої дискусії з приводу системних проблем ріки. Я звертаюся до колег по громадському руху, які входять в склад Басейнової ради, з проханням винести на найближче обговорення ради це питання та заслухати експертів і науковців з викладенням їх бачення та пропозиціями по розв’язанню проблем.

Більше 20 років Україна є стороною Конвенції ЄЕК ООН з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (Водна Конвенція, 1992р.). Проте до цього часу в українському законодавстві, включаючи Водний Кодекс, не закріплені основи впровадження Водної конвенції – принципи інтегрованого управління водними ресурсами (ІУВР) і басейнового підходу.

Ці та інші питання адресувала громадськість до вищого керівництва держави у відкритому зверненні Дніпровського Форуму Громадськості, який відбувся 7 липня 2012 року. Зокрема учасники Форуму звертають увагу керівництва країни, що маючи каскад дніпровських водосховищ та гребель, Україна й досі не розробила закон про безпеку гідротехнічних споруд. Однією з вимог громадськості є розробка проектів та вине-

сення в натуру прибережних захисних смуг всіх водних об’єктів та зон санітарної охорони джерел водопостачання в басейні Дніпра до 2014 року [7].

Загалом звернення підписали 23 громадські організації, серед яких національні об’єднання, такі як УЕА “Зелений світ”, ВГЕО “МАМА-86”, Національний екологічний центр України, а також спеціалізовані експертні групи, як Всеукраїнський благодійний фонд “Дніпро”, Міжнародний Фонд Дніпра, Асоціація “Укрводоканалекологія” тощо.

25 квітня 2013 року в Дніпропетровську відбувся круглий стіл “Сучасні проблеми природокористування, сталого розвитку та техногенної безпеки регіонів”, організований Інститутом проблем природокористування та екології НАН України. Головною темою обговорення став виступ член-кореспондента НАН України Шапара А.Г. на тему “Основні напрями реабілітації екосистеми р. Дніпро” [8]. Науковці ще раз зважено виклали громадськості свої аргументи щодо критичного стану Дніпра. З цього приводу можна констатувати, що в широкому обговоренні зазначеної проблематики Дніпра науковці та громадські організації з самого початку йдуть пліч-о-пліч. За результатами круглого столу вже прийнято рішення розглянути комплекс існуючих екологічних проблем р. Дніпро на наступному засіданні Дніпропетровської обласної громадської ради з метою формування узгодженої позиції громадськості Дніпропетровщини та підготовки звернення про необхідність термінової реакції Академії Наук України, президента та Кабінету Міністрів на ситуацію, яка склалася навколо р. Дніпро. Широка дискусія з приводу Дніпра не буде обмежена регіональним та національним рівнем. УЕА “Зелений світ/Друзі Землі” України планує залучити до обговорення світову громадську спільноту через колег із міжнародної федерації “Друзі Землі” (Friends of the Earth International), численні діаспорські групи українців, що мешкають за кордоном, та інші небайдужі організації та активістів.

Важливо зазначити, що молода держава Україна з її ще незрілим громадянським суспільством конче потребує об’єднуючого стрижня, який згуртував би суспільство. Дніпро, з його важливою історичною роллю, може стати таким стрижнем. Ця ріка не про-

сто важливе джерело ресурсів для нашої країни. Це пам'ять про наше минуле, це спогад про славетних предків, це символ сили та незборності людей, які спокон віку жили на Дніпрових кручах.

Невідомо, коли побачать світ легендарні Дніпровські пороги, але "сивий Борисфен" завжди буде символом гідної, незалежної та заможної України для багатьох поколінь наших нащадків.

Перелік посилань

1. Шапар А.Г. Еколого-економічні проблеми переводу екосистеми річки Дніпро до режиму сталого функціонування / А.Г. Шапар, О.О. Скрипник, С.М. Сметана // Екологія і природокористування: Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 14. – с. 26-49.
2. <http://greenparty.dp.ua/2011/perebudova-ekosystemy-r-dnipro>.
3. <http://www.exp21.com.ua/ecology/118-9.htm>.
4. Федоненко О.В. Вплив антропогенних факторів на стан промислової іхтіофауни запорізького водосховища. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора біологічних наук. Одеса – 2010.
5. Доповідь щодо громадської оцінки процесу реалізації екологічної політики у 2012 році. Київ-2013.
6. Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: Закон України від 24 травня 2012 року № 4836-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>.
7. voice.dp.ua/ext/file/2012/zvernennya2012_Dnipro.doc.
8. <http://gorod.dp.ua/news/81088>.

*Стаття надійшла до редколегії 20.05.2013 р. українською мовою
Стаття рекомендована членом редколегії канд. біол. наук О.О. Скрипником*

А.В. АНГУРЕЦ

*Днепропетровская областная экологическая ассоциация "Зеленый Свит",
г. Днепропетровск, Украина*

ДНЕПР. ВРЕМЯ ЗАДУМАТЬСЯ О БУДУЩЕМ

Сделан обзор ситуации, связанной с современным состоянием р. Днепр и ее бассейна. Определены главные проблемы функционирования реки. Изложена позиция общественных и научных кругов к рассмотренной проблематике. Отмечено недостатки государственного управления и контроля в области использования и охраны водных ресурсов. Рассмотрены перспективы раскрытия рекреационного и туристического потенциала р. Днепр.

Ключевые слова: Днепр, антропогенное загрязнение, эвтрофикация, рекреационный потенциал, туризм, Днепропетровские пороги, водные ресурсы, общественный совет.

O.V. ANGURETS

Dnipropetrovsk regional environmental association "Zeleniy Svit", Dnipropetrovsk, Ukraine

DNIPRO. TIME TO THINK ABOUT THE FUTURE

An overview of the situation related to the current state of the Dnipro river and its basin. Outlined the main problems in the functioning of the river. Presents the position of civil society and scientists to the mentioned issue. Problems of the governing and control of the use and protection of water resources are noticed. Shows the perspective of recreational and tourism potential of the Dnipro river.

Keywords: Dnipro, anthropogenic pollution, eutrophication, recreational potential, tourism, Dnipro rapids, water resources, public council.